

Якуба В. В.,
КНЛУ

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ СИТУАЦІЇ ОВДОВІННЯ

У статті йдеться про взаємозалежність культурних реалій, ментальних сутностей та лінгвальних засобів вираження ситуації овдовіння у сучасній британській літературі.

Ключові слова: ситуація, концепт, культура, вербалізація.

The article deals with the interrelation of cultural, mental and linguistic items in texts which express widowhood in modern British literature. Key words: situation, concept, culture, verbalization.

Key words: situation, concept, culture, verbalization.

Сучасні мовознавчі дослідження досить широко висвітлюють сутність лінгвокультурних концептів [6; 9; 10], їх зв'язок з ритуалізованими ситуаціями [7] та місце у міжкультурній комунікації [5]. Однак мало досліджено залишається взаємодія складників концепта й етапів відображення ситуації. Саме ця проблема знаходиться у центрі даної наукової розвідки – виявити концептуальні взаємозалежності та вказати семантичні зв'язки між ментальними сутностями, культурними реаліями та лексичними одиницями, які виражають ситуацію овдовіння засобами англійської мови.

Мовні засоби вираження ситуації пов'язані з відповідними концептами, оскільки взаємовідносини мови та знання підпорядковуються процесам субконцептуалізації та вербалізації [1]. Вихідна величина, яку сприймає людина – це епізод (chunk). Якщо він не підлягає прямому і безпосередньому мовному вираженню, то проходить субконцептуалізацію, тобто членування епізоду на менші концепти, що локалізуються в часі і просторі [2]. Цей процес здійснюється поза мовою, яка з'являється лише на останній стадії – вербалізації родових концептів, тобто підведення під існуючі в мові лексеми, та їх синтактизації, тобто поєднання лексем у структурі речення.

Вербалізований концепт – будь-яка оперативна одиниця мислення з чіткою логічною формою. На рівні тексту розуміння концепту передбачає чітку систему знань, що ґрунтується на співвідношенні двох динамічних структур – когнітивної та комунікативної [4]. Текстовий концепт є одночасно і відправним моментом при породженні тексту, і кінцевою метою при його сприйнятті. Головним є те, що людина використовує цю холистичну сутність для осмислення буття [8]; тобто концепт – одиниця пізнання світу, здатна поповнюватися, змінюватися, відображати людський досвід.

Матримоніальний стан є під-категорією соціального стану людини, що характеризує її сімейне положення. Зміна матримоніальних статусів реалізується в трьох ситуаціях: весілля, розлучення, овдовіння, результатом чого є набуття відповідних статусів “одружений / одружена”, “розлучений / розлучена”, “вдівець / вдова” [3]. Остання ситуація нараховує найменшу кількість мовних одиниць вираження, тому більшість концептів, що відтворюють овдовіння, залишаються нереалізованими.

Конкретне вираження овдовіння у тексті включає такі концепти, як “РОЗЛУЧАННЯ”, “МАТРИМОНІАЛЬНИЙ СТАН”, “ЗМІНА”, “ОДРУЖЕННЯ”. Як видно з наведених уривків романів британських письменників, вербалізація цих концептів має суттєві особливості.

Овдовіння напряму пов’язане з концептом ‘СМЕРТІ’, але його лексикалізація відбувається не тільки через лексему *death*, а через інші одиниці, які більше пов’язані із зміною матримоніального стану. Найчастіше вдівство втілюється групою лексичних одиниць, виражених лексемою *widow* та іншими одиницями зі спільним коренем. Основне значення для *widow* – це *a woman whose husband is dead and who hasn't married again*, таке тлумачення містить концепти СМЕРТІ (*is dead*), РОЗЛУЧУВАННЯ (*hasn't married again*), та вказання попереднього МАТРИМОНІАЛЬНОГО СТАТУСУ партнера (*husband*).

Головна героїня твору Д. Лесінг “*The Diaries of Joan Somers*” оповідає своє життя по смерті чоловіка:

A handsome, middle-aged widow with a very good job in the magazine world [15, с. 17].

I had discovered that I made a long journey away from Joyce. My husband had died, my mother had died... [15, с. 75].

– *Jane, do you ever think of marrying again?* – *The word “marry” was like a whip, some deliberate hurt. I said, after a while I have no plans at all to get married again* [15, с. 298].

Widow (вдова) та *husband had died* (чоловік помер) відносять читача до концепту РОЗЛУЧУВАННЯ та через концепт СМЕРТЬ до овдовіння. Статус вдови підкреслює значну різницю життєвого досвіду Джоан та Джойс, адже досвід РОЗЛУЧУВАННЯ відомий тільки Джоан. Овдовіння робить не випадковими розмови про заміжжя: *think of marrying again* (думаєш знову вийти заміж), *have no plans at all to get married again* (не планую знову виходити заміж). При овдовінні конотація болю у лексемі *marry* (*some deliberate hurt*) є очікуваною та природною, принаймні протягом певного часу трауру по померлому.

У романах сучасних британських авторів *овдовіння* відображається не лише словами, але й словосполученнями. Цілий ряд ситуацій *овдовіння* не містять її ключових концептів, але їх заміщують лексичні одиниці на позначення зближених подій.

Концепт СМЕРТІ в ситуації *овдовіння* пов’язаний з концептом РОЗЛУЧУВАННЯ. Смерть одного з партнерів означає не тільки його перехід до світу померлих, але й зміну матримоніального стану живого партнера: від одруженого – до вдівця, від заміжньої – до вдови. Саме тому, перехід до вдовства відображений лексичними одиницями концепту СМЕРТІ (*passed away, wife’s death, wife had walked out on them, put up a tomb, dissevered from him by death, husband was tragically killed, have passed into eternity, vanished into thin air, his early demise, husband is dead, since my wife died*).

Статус вдови можна визначити відповідними лексичними одиницями (*a widow, a widowed mother, a twenty-five-year-old widow*), основним складником яких є слово “вдова” (*a widow*). Відповідно, статус вдівця визначається такими лексичними одиницями (*a widower, a lonely widowed man, a widow man*), у яких ключове слово виступає дієслівною (*widowed*) або іменною (*widower*) похідною одиницею.

Називати конкретний статус не завжди обов’язково, достатньо згадати або описати смерть партнера, щоб встановити статус персонажів досліджуваних романів. Наприклад, хазяйка готелю не намагається встановити статус, а лише цікавиться, з ким проживатиме прибулий:

“Are you on your own, General?” “Since my wife died” [14, с. 262].

Відповідь генерала не тільки забезпечує необхідною інформацією хазяйку готелю, але й вказує на його матримоніальний статус вдівця, оскільки згадка про смерть дружини (*wife died*) та його самотність (*on your own*) означають, що він так і не одружувався після смерті дружини.

Статус вдови або вдівця дає не лише соціальну характеристику людини, але ще має певне психологічне та емоційне навантаження. Сувора та непривітна вдова Феарлі описана так:

...Mrs. Fairley, a thin, small person who always wore black, but less for her widowhood than by temperament [16, с. 21].

Згадка про чорний колір одягу відображає не тільки статус (*her widowhood*), але й непривабливий характер жінки (*temperament*). Овдовіння також вказує на відсутність щастя (*austere widowhood, the dark years*), самотність (*he had nobody, the dark years of loneliness, she was all alone, her solitude, her detachment*), меланхолійність (*he can’t get over, He looks ill*).

Статус вдівця/вдови змушує притримуватися певної поведінки та накладає обмеження на вчинки в особистому житті. Вдівець або вдова можуть одружуватися вдруге, але через якийсь час після смерті партнера:

...she scarcely went out of doors at all as Mother was supposed to be “settling down” [11, с. 266];

She still cried over his photograph and clung to her widow’s weeds, but she talked of him now as “poor Christopher” [11, с. 272];

Perhaps she was going to marry again. After all, why not? Nobody forced her to remain a widow [11, с. 298].

Після смерті чоловіка жінка витримує траур (*her widow's weeds*), щоб відновити власний спокій (*settling down*). Пізніше можна замислитися над повторним заміжжям (*Perhaps she was going to marry again*), оскільки вона не зобов'язана бути вдовою (*Nobody forced her to remain a widow*) решту свого життя. Проте подальше заміжжя не є обов'язковим і залежить лише від власної волі вдови:

And yet I'm not lonely. If anyone said to me, before Freddie died, that I could live like this [12, с. 43];

Jane, do you ever think of marrying again? The word marry was like a whip, some deliberate hurt. I said, after a while I have no plans at all to get married again [12, с. 298].

Щасливе заможне та безтурботне заміжжя Джейн не змушує її шукати сімейного щастя у новому шлюбі (*I have no plans at all to get married again*), вона не менш задоволена самотійним життям (*I'm not lonely, I could live like this*). Проте залишаючись вдовою, жінка зберігає сімейні відносини з родиною померлого чоловіка.

Жалоба є продовженням ВІДНОСИН між вдівцем/вдовою та померлим партнером. Відносно членів родини померлого партнера вдівець/вдова зберігають сімейний зв'язок. Стосунки з родичами стають не таким тісними, проте й не зникають. Овдовіла жінка залишається членом сім'ї чоловіка:

Even though she remained so puzzling a stranger she was still Henry's wife [16, с. 7];
They were a family, even if she were only an associate rather than a full member [16, с. 60];

Mrs. May knew that it was precisely her widowhood that alienated them, as if it was a fate so terrible that it wasn't to be contemplated. Outside the married state she would have no further existence, or none that they would recognize [16, с. 66].

З одного боку, місіс Мей була чужою (*a stranger*) родині чоловіка, але й після його смерті вважалася його дружиною (*she was still Henry's wife*). З іншого боку, вона належала чоловіковій родині (*They were a family*). Проте вона не була повноправним її членом (*an associate rather than a full*). Вдівство сприяло відчуженню вдови (*her widowhood alienated them*), водночас статус дружини померлого члена родини не знімає з неї необхідного матримоніального статусу, без якого її існування ніяк не відображалося б на житті сімейства (*Outside the married state she would have no further existence*).

Концепт 'зміна' є також важливою складовою овдовіння, оскільки він вказує не лише на *зміну матримоніального стану*, але й на певні внутрішні зміни у структурі особистості персонажа, як у романі Д. Лесінг:

My husband died, my mother died: I had believed that I hadn't taken in these events, had armoured myself. And yet something changed in me, quite profoundly [15, p. 75].

Якісний показник зміни (позитивний чи негативний) залишається невідомим навіть для самої героїні (*something changed*), однак її соціальне положення, відношення до неї з боку колег та родини чоловіка набуває нових рис. Овдовіла жінка все рівно залишається членом родини померлого чоловіка, як показано в романі А. Брукнер:

Even though she remained so puzzling a stranger she was still Henry's wife. They were a family, even if she were only an associate rather than a full member [12, с. 7].

Включення жінки-вдови у родину чоловіка вказує на концепт 'одруження', тобто зберігає інформацію про попереднє одруження та встановлені завдяки йому родинні зв'язки.

У відображеннях ситуації *овдовіння* невербальні компоненти спілкування відіграють суттєву роль, оскільки ритуалізованість і символічність смерті пов'язана із позначеннями типових предметів з новими конотаціями.

У втіленнях *овдовіння* важливу роль відіграє суттєвий символ на позначення статусу – колір одягу вдови / вдівця – чорний, бажано оксамитовий, муаровий та шовковий. Така зміна статусу не відображається у прізвищі, як при заміжжі жінки, але може виражатися у зовнішності – особливий жалобний одяг для жінки та траурна стрічка в петлиці чоловічого костюму; проте й таке вираження вдівства не є довичним. Сучасні вдова чи вдівець не зобов'язані носити траур рік чи навіть місяць, як було прийнято світськими нормами у XIX ст. [3].

Чорний колір вбрання бажаний на усіх похоронах, проте у повсякденні доречний для тих, хто продовжує жалобу. Тому типова вдова носить чорне:

Mrs. Fairley, a thin, small person who always wore black, but less for her widowhood than by temperament [16, с. 21].

У даному контексті чорний колір не тільки вказує на матримоніальний статус жінки (*widowhood*), але й пов'язує його з її особистою вдачею (*temperament*). Сама згадка про колір її одягу (*who always wore black*), в першу чергу, інформує про овдовіння, і тільки в другу чергу вказує на можливий метафоричний перенос ознак статусу жінки на її особисті риси. Зовнішнє дотримання соціальних вимог не означає відповідного душевного стану жінки:

She still cried over his photograph and clung to her widow's weeds, but she talked of him now as "poor Christopher" [11, с. 272].

Жінка поводиться так, як належить вдові (*cried over his photograph, clung to her widow's weeds*), проте її ставлення до покійного чоловіка змінюється від поваги до зверхності. Хоча чітких вимог до зовнішньої поведінки у ситуації овдовіння не висувається, вдова/вдівець загалом повинен виглядати гірше, ніж завжди.

Символіка весільної обручки набуває додаткового смислу у вираженні ситуації овдовіння:

When your husband was tragically killed at the age of twenty-one, your

wedding ring was supposed to be the most precious thing in the world to you, a painful symbol of all you'd lost [13, с. 7].

Обручка залишається цінним символом (*the most precious thing in the world*), але конотація знижується до негативного рівня (*a painful symbol of all you'd lost*), адже тепер обручка нагадує про втрату.

Основні концепти, задіяні у вираженні овдовіння – “одруження”, “розлучення”, “зміна”, “матримоніальний стан” – вказують на тісний зв'язок між усіма подіями, що ведуть до будь-якої зміни матримоніального стану: одруження, розлучення або овдовіння. Лексичні одиниці, які відображають *овдовіння* у сучасних англійських прозових творах, зберігають семантичні зв'язки з концептами загального фрейма ситуації ЗМС, такими, як СТАТУС та ВІДНОСИНИ. Концепт ЗГОДА не стосується суб'єктів ситуації, але відданість померлому чоловіку чи дружині в окремих випадках полягає в неприйнятті розриву ВІДНОСИН.

Література:

1. Anderson J. A. Communication theory: epistemological foundations. – N. Y., Lnd.: The Guilford Press, 1996. – 259 p.
2. Fauconnier G., Turner M. The Way We Think. – N. Y.: Basic Books, 2002. – 440 p.
3. Festy P., Kortchagina I. “One Wedding, Two Divorces?” // Population (English Edition). – 2002. – 57 (1). – P. 9-30.
4. Kecses I. A. Cognitive-Pragmatic Approach to Situation-Bound Utterances // Journal of Pragmatics. – 2000. – Vol. 32, # 5. – P. 605-625.
5. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: оценка, событие, факт. – М.: Наука, 1988. – 338 с.
6. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка. – Воронеж: Изд-во Воронежского университета, 1996. – 104 с.
7. Багумян О. В. Текстова ситуація “соціальний захист”: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі різностильових англомовних текстів): Дис... канд. філол. наук: 10. 02. 04. – К., 2004. – 248 с.
8. Воробьева О. П. Текстовые категории и фактор адресата. – К.: Вища школа, 1993. – 200 с.
9. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
10. Тищенко О. В. Обрядова семантика у слов'янському мовному просторі. – К.: Видавничий центр КДЛУ, 2000. – 238 с. 7. Чейф У. Значение и структура языка: Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1975. – 432 с.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

11. Brookner A. Hotel du Lac. – London: Penguin Books, 1993. – 184 p.
12. Brookner A. Visitors. – London: Penguin Books, 1998. – 236 p.
13. Forster E. M. A Room With A View. – London: Penguin Books, 1990. – 256 p.
14. Forster E. M. Where Angels Fear to Tread. – London: Penguin Books, 1975. – 169 p.
15. Lessing D. The Diaries of Joan Somers. – London: Penguin Books, 1985. – 510 p.
16. Trevor W. Two Lives. – London: Penguin Books, 1992. – 375 p.